

Katarzyna Wojtowicz

ORCID: 0000-0002-1996-9271

Uniwersytet Jagielloński

FAKE NEWS, DEZINFORMACJA, WERYFIKACJA – SZKOŁA WOBEK NADPRODUKCJI INFORMACJI

Słowa kluczowe: *fake news*, edukacja polonistyczna, dydaktyka języka polskiego, weryfikacja treści

Key words: *fake news*, Polish language education, Polish language didactics, content verification

Streszczenie

Tematem niniejszego szkicu jest jedno z największych zagrożeń współczesnej rzeczywistości kulturowej – tworzenie i rozpowszechnianie *fake newsów* w przestrzeni medialnej, a także podjęcie próby odpowiedzi na pytanie – czy i na ile polska dydaktyka polonistyczna odpowiada na potrzebę przyswojenia przez uczniów metod weryfikacji treści? Pandemia koronawirusa, różne inicjatywy społeczne, a dziś także wojna w Ukrainie dobitnie obrazują, jak wielką moc mają treści zamieszczane w Internecie i jak bezbronni wobec nich mogą być nieświadomi zabiegów manipulacyjnych odbiorcy. Celem niniejszego artykułu jest dokonanie przeglądu podręczników szkolnych pod kątem obecności w nich wyżej zasugerowanych problemów, a także zaproponowanie własnych rozwiązań metodycznych.

Summary

The subject of this paper is one of the greatest threats to contemporary cultural reality – the creation and dissemination of fake news in the media space, as well as an attempt to answer whether and to what extent Polish language teaching responds to the need for students to acquire methods of content verification. The coronavirus pandemic, various social initiatives, and nowadays also the war in Ukraine clearly illustrate how powerful the content published on the Internet is and how vulnerable to it the

recipients, unaware of manipulative procedures, may be. The aim of this article is to review school textbooks from the perspective of the presence of the above-mentioned problems in them, as well as to propose our own methodological solutions.

1. Po wyborach prezydenckich w Stanach Zjednoczonych w 2016 roku oraz szeroko zakrojonych kampaniach, prowadzących do opuszczenia przez Wielką Brytanię Unii Europejskiej, termin *fake news* stał się w przestrzeni międzynarodowej niezwykle nośnym pojęciem. Zgodnie z danymi statystycznymi jego użycie zwiększyło się w 2017 roku aż o 365% w porównaniu z rokiem poprzednim, co zadecydowało o przyznaniu temu wyrazowi miana *słowa roku 2017*¹. Rok 2020 i pandemia koronawirusa unaocznily również w Polsce, jak groźne i znaczące może być publikowanie nieprawdziwych wiadomości w Internecie. Także w momencie powstawania tego szkicu – czasie agresji Rosji na Ukrainę – tak ważne wydaje się pytanie o uczciwość, wiarygodność i rzetelność publikowanych w przestrzeni medialnej materiałów. Naturalną konsekwencją wyżej wyprowadzonych obserwacji jest pytanie o gotowość odbiorców komunikatów do weryfikacji niesprawdzonych informacji. To również zagadnienie ważne w kontekście dydaktyki polonistycznej. Pytanie, które nasuwa się każdemu zatroskanemu o losy szkoły edukatorowi, nauczycielowi czy pedagogowi brzmi: czy i na ile polska szkoła przygotowuje, czy też podejmuje próbę wyposażenia ucznia-uczestnika kultury – w przyszłości, przede wszystkim kultury zapośredniczonej medialnie – w umiejętności weryfikowania treści? To pytanie rozpoczęło także refleksje autorki, której celem jest przyjrzenie się *Podstawie programowej* do języka polskiego, a także wybranym podręcznikom szkolnym w poszukiwaniu na nie odpowiedzi. W analizie uwzględniono następujące podręczniki do języka polskiego dla szkół podstawowych: *Nowe słowa na start* wydawnictwa Nowa Era oraz *Między nami* Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego. Dokonano przeglądu najnowszej *Podstawy programowej* do języka polskiego z 2017 roku, a także zaproponowano skromną próbkę rozwiązań metodycznych. Punktem wyjścia dla projektowania wszelkich działań edukacyjnych winna być obserwacja teraźniejszości, jednak równie ważna lub może nawet ważniejsza, powinna być perspektywa przyszłości i umiejętności przydatnych za kilka, kilkanaście lat. Omawiane zagadnienie winno zostać włączone w ramy dydaktyki polonistycznej, ponieważ ze względu na swą aktualność stanowiłoby nieocenioną szansę na dostrzeżenie związku lekcji językowych z codziennością

¹ B. Kalsnes, *Fake news*, [w:] *Oxford Research Encyclopedia of Communication*, Kalifornia, Stany Zjednoczone 2018, s. 1.

uczniów. Niestety obecnie tzw. lekcje gramatyki przypominają jedynie skomplikowane wykłady teoretyczne, analizowane przykłady są dla uczniów nieciekawe i nieangażujące, niemające związku z życiem. Wyzwaniem „szkoły jutra” jest przeformułowanie celów kształcenia językowego tak, by dominująca stała się wiedza praktyczna (wiem, jak...; wiem, dlaczego) ponad tą wiedzą normatywną (wiem, że...). Jedynie nauka poprzez działanie, realną aktywność uczniowską przynosi spodziewane efekty. Celem niniejszego szkicu jest ukazanie, że zjawisko rozpoznawania *fake newsów* byłoby zagadnieniem wartym podjęcia na lekcjach języka polskiego, jako jedna z możliwych dróg uatrakcyjnienia zagadnień językowych.

2. Dziś coraz częściej w odniesieniu do współczesnej kultury stosuje się termin *postprawdy* – wspomniana we wstępie niniejszej pracy popularność słowa *fake news* była poprzedzona równie zaskakująca karierą wyrazu *postprawda*, który w 2016 roku uzyskał tytuł słowa roku². W uzasadnieniu wyboru tego wyrażenia przedstawiono definicję, zgodnie z którą *postprawda* oznaczać będzie taką rzeczywistość, w której obiektywne fakty mają mniejszy wpływ na kształtowanie opinii publicznej niż odwołania do emocji i osobistych przekonań³. O ile samo zjawisko szerzenia nieprawdy i ludzka skłonność do kłamstwa, przeinaczania faktów, koloryzowania opowieści są znane od początku istnienia człowieka, o tyle w sytuacji, gdy nieprawda staje się bardziej interesująca od prawdy, a dodatkowo dystrybuowana jest medialnie, zaś owe media stały się dla wielu odbiorców autorytetami, wówczas kreśli się przed nami wizja świata, który wymaga nieustannej czujności i stosowania zasady już nie tylko ograniczonego, ale całkowitego braku zaufania. Dziś już bardzo trudno o ustalenie jednoznacznych granic między opinią a faktem, prawdą a fałszem. Tak prowadzona komunikacja, w której łamane są podstawowe reguły konwersacyjne (jak chociażby ta nazwana przez Paula Grice’a *regulą jakości*) prowadzi do zagubienia, zbudowania atmosfery niepewności, szczególnie u odbiorców niedorosłych kierujących się dziecięcą naiwnością. Warto zwrócić także uwagę na zjawisko konsumpcjonizmu charakterystycznego dla czasów współczesnych, którego cechą naczelną jest bierność:

Sam proces tworzenia kultury wymaga od człowieka aktywności – ale aktywność potrzebna jest również do jej odbioru. Produkt społeczeństwa ponowoczesnego, określany mianem „kultury masowej”, w rzeczywistości nie istnieje, gdyż przymiotnik

² <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/> [dostęp 20.05.2022].

³ *Ibidem*, tłum. własne.

„masowa” sugeruje, że wyrasta ona spontanicznie z mas, w rzeczywistości natomiast jest tym masom narzucana jako produkt, wytwór „przemysłu kulturowego”, który zdolny jest wytwarzać jedynie standardowe produkty, niewymagające od potencjalnego odbiorcy wysiłku intelektualnego (trudno tu o dobrą definicję, może bardziej odpowiednie będzie nazwanie go mianem „tworu kulturopodobnego”?)⁴.

Mamy zatem do czynienia z kolejnym czynnikiem potęgującym bezrefleksyjne przyswajanie treści.

Obok *postprawdy*, terminem ważnym dla niniejszego szkicu jest *fake news*, który uznaje się za produkt, wytwór kultury *postprawdy*. Zgodnie z definicją zamieszczoną w *Wielkim Słowniku Języka Polskiego* oznacza on: „nieprawdziwą informację podaną do publicznej wiadomości”⁵.

Wyrażenie pochodzi z języka angielskiego i jest połączeniem dwóch słów: przymiotnika *fake* – sztuczny, fałszywy oraz rzeczownika *news* – wiadomości. Wydaje się jednak, że zaproponowana wyżej definicja owego terminu jest naznaczona zbytnią ogólnikowością i nie wyczerpuje bynajmniej jego możliwych znaczeń. Wielu badaczy podejmowało się próby stworzenia optymalnej definicji *fake newsa*, co szczegółowo referuje Klaudia Rosińska w swej książce *Fake news. Geneza, istota, przeciwdziałanie*. Autorka proponuje następującą definicję, która łączy różne dotychczasowe punkty widzenia:

Fake newsy są to nieprawdziwe przekazy medialne przedstawiane w mediach jako newsy, ale niebędące rzeczywistymi informacjami. Mogą być intencjonalnie tworzone przez autorów albo stać się *fake newsami* w procesie dystrybucji za pomocą mediów społecznościowych, poza kontrolą pierwotnego autora. *Fake newsy* mogą też różnić się od siebie stopniem nieprawdziwości. Będą nimi wiadomości całkowicie zmyślane, częściowo zmyślane lub te, które bazują na faktach, ale ich układ, a w związku z tym przekaz, jest fałszywy. Cel tworzenia *fake newsów* także może być różny. Fałszywe wiadomości mogą powstawać z pobudek finansowych, politycznych, dla skupienia lub rozproszenia uwagi oraz w celach ludycznych⁶.

Zacytowana powyżej propozycja zdaje się wyczerpywać odcienie znaczeniowe słowa, jednocześnie ujawniając jego niezwykle ważną cechę, jaką jest intencjonalność – *fake newsy* w swej pierwotnej postaci często wiążą się z korzyścią konkretnej grupy osób, je tworzących.

⁴ A. Janas, *Kultura w społeczeństwie ponowoczesnym*, [w:] K. Cikała-Kiszowska, W. Zieliński (red.), *Spółczesność, społeczeństwo ponowoczesne, społeczeństwo ponowoczesności*, Kraków 2016, s. 14.

⁵ *Wielki Słownik Języka Polskiego* – <https://wsjp.pl/haslo/podglad/87931/fake-news> [dostęp 17.06.2022].

⁶ K. Rosińska, *Fake news. Geneza, istota, przeciwdziałanie*, Warszawa 2021, s. 25–26.

3. Dokumentem w sposób naturalny projektującym większość z podejmowanych w szkole działań jest *Podstawa programowa*. Dla potrzeb niniejszego szkicu dokonano analizy *Podstawy programowej do języka polskiego dla szkół podstawowych w 2017 roku*. W wielu miejscach dokument wprost odnosi się do konieczności kształtowania zdolności weryfikacji treści. Wśród najważniejszych umiejętności rozwijanych w ramach kształcenia ogólnego w szkole podstawowej wymienia się: „poszukiwanie, porządkowanie, krytyczna analiza oraz wykorzystanie informacji z różnych źródeł”⁷.

Dalej autorzy jednoznacznie określają, że:

Szkoła ma również przygotowywać ich (uczniów) do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w Internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci⁸.

W części ogólnej dla klas IV–VIII wymienia się także następujące cele edukacji polonistycznej:

Rozwijanie umiejętności samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania.

Rozwijanie umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji⁹.

W wymaganiach szczegółowych, już w klasach IV–VI, dokument zobowiązuje do tego, by uczniowie odróżniali fakty od opinii, posiadali umiejętność krytycznej oceny pozyskanej informacji. W części poświęconej klasom VII–VIII podstawa programowa wprowadza jeszcze konieczność zaznajomienia uczniów z pojęciami manipulacji językowej, perswazji czy etyki wypowiedzi.

⁷ MEN, Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla publicznych szkół podstawowych – Załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 2017 r., poz. 59), s. 12.

⁸ *Ibidem*, s. 13.

⁹ *Ibidem*, s. 60.

Jak wykazał ten krótki przegląd, w dokumencie nie pojawia się termin *fake news*, którego znajomość wydaje się dziś niezbędna dla świadomego i krytycznego funkcjonowania w świecie zdominowanym przez media. Popularne podręczniki szkolne (dla potrzeb artykułu dokonano analizy serii *Nowe słowa na start* oraz *Między nami* dla klas IV–VIII), zgodnie zresztą z treścią dokumentu, również nie posługują się terminem *fake news* lub też pojawia się on jednorazowo. Poniższa tabela obrazuje, jakie zagadnienia poruszane są przez badane tytuły z podziałem na etapy, w których dane pojęcie zostaje wprowadzone i zdefiniowane. Zagadnienia związane z weryfikowaniem i krytycznym odbiorem tekstów medialnych najczęściej pojawiają się w klasach VII–VIII. Poruszanymi zagadnieniami są: manipulacja, perswazja, etyka językowa czy kulturalne komunikowanie w przestrzeni medialnej. W żadnym z analizowanych podręczników nie pojawiła się definicja *fake newsa* czy też notatka dotycząca ich rozpowszechniania i – co najważniejsze – weryfikacji. Plusy w poniższej tabeli oznaczają pojawienie się danego terminu, brak wypełnienia – analogicznie jego niewystępowanie.

Tabela 1. Treści programowe w podręcznikach

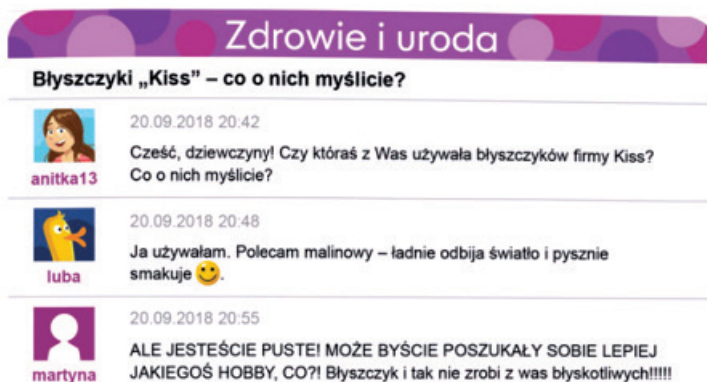
TREŚĆ PROGRAMOWA (HASŁO W PODRĘCZNIKU)	MIĘDZY NAMI					NOWE SŁOWA NA START				
	KL. IV	KL. V	KL. VI	KL. VII	KL. VIII	KL. IV	KL. V	KL. VI	KL. VII	KL. VIII
Perswazja				+						+
Manipulacja				+						+
<i>Fake news</i>									+	
Reklama				+					+	
Etyka językowa				+					+	
Kultura słowa w Internecie							+			

Źródło: badania własne.

Wyjątek w przypadku wcześniejszego etapu edukacyjnego (klasy IV–VI) stanowi podręcznik *Nowe słowa na start*, który w klasie V porusza zagadnienie kulturalnego komunikowania się w Internecie. Przedstawione zostały pomocne wskazówki, dotyczące nieumieszczania treści tzw. spamu czy też umiejętności wyrażania swojej opinii w sposób pozbawiony agresji słownej (zjawisko

hejtowania). Następnie zaproponowano uczniom ćwiczenie wykorzystujące jako ilustrację niewłaściwie sformułowany komentarz – zadaniem uczniów jest obserwacja wpisu i dyskusja nad zjawiskiem *hejtowania* (fot. 1):

8. Przeczytaj posty zamieszczone na forum internetowym dotyczącym kosmetyków dla nastolatków. Następnie wykonaj polecenia.
- Sprawdź w Wikipedii, co oznaczają określenia *hejter* i *trollowanie*.
 - Powiedz, co sądzisz na temat odpowiedzi Martyny.
 - Wyjaśnij, jak należy się zachowywać, aby nie zostać uznanym za trolla.

Fot. 1. Hejt w sieci

Źródło: *Nowe słowa na start*, klasa V, s. 43.

Podręcznik *Nowe słowa na start* w klasie VII proponuje dość obszerną jednostkę lekcyjną, podczas której analizie poddano środki perswazyjne i manipulacyjne w reklamie oraz slogany reklamowe, a także etykę wypowiedzi. Na uwagę zasługuje fakt, iż jedno z ćwiczeń zachęca do stworzenia samodzielnej notatki na temat *fake newsów* oraz sposobów ustrzeżenia się przed ich wpływem (fot. 2).

- ☆ 6. Poszukaj w internecie informacji o *fake newsach* [fejk niusach] i przygotuj notatkę na ich temat. Jak, Twoim zdaniem, można się przed nimi ustrzec?

Fot. 2. Zadanie z książki

Źródło: *Nowe słowa na start*, kl. VII, s. 285.

Jest to jedyne miejsce, w którym pojawia się owo zagadnienie. Jak widać potraktowano je jako dodatkowe (umieszczona obok numeru zadania gwiazdka), nie proponując autorskiego komentarza czy też definicji. Niemniej jednak, decyzja o włączeniu tego terminu w ramy lekcji wydaje się bardzo wartościowa.

Podręcznik *Między nami* dla klasy VII zawiera dwie lekcje poświęcone badanym zagadnieniom – jedna w całości dotyczy grzeczności i etyki

wypowiedzi. Druga skupia się wyłącznie na reklamie i środkach perswazyjnych w niej obecnych. W przeciwieństwie do poprzedniej serii, podręcznik nie odwołuje się w żadnym miejscu do terminu *fake news*.

Ta krótka analiza ma stanowić jedynie kolejny dowód wspierający tezę, że szkoła wymaga od nas nieustannego projektowania nowych rozwiązań metodycznych odpowiadających na potrzeby współczesności. Podręcznik niewątpliwie stanowi jedno z ważniejszych narzędzi pracy nauczyciela i ucznia, wywiera znaczący wpływ na przebieg wielu szkolnych lekcji, a zatem jego obserwacja może być niejako dowodem na istnienie lub też nieistnienie jakiegoś zagadnienia w przestrzeni szkolnej. W przypadku badanego terminu mówić należy raczej o jego nieobecności i konieczności wprowadzenia do programu dydaktyki polonistycznej.

4. Obecnie istnieją już inicjatywy, których celem jest zwiększanie świadomości odbiorców w kontekście szerzenia nieprawdy. Jedną z nich jest #FakeHunter – społeczny projekt weryfikacji treści publikowanych w Internecie, uruchomiony przez Polską Agencję Prasową wspólnie z GovTech Polska. Jego celem jest demaskowanie nieprawdziwych wiadomości dotyczących wirusa SARS-CoV-2:

W przestrzeni internetowej pojawia się coraz więcej fałszywych wiadomości, a ich zadaniem jest dezinformacja i sianie paniki w czasie zagrożenia epidemicznego. Projekt #FakeHunter zrodził się z potrzeby przeciwstawienia się takiej sytuacji, a także z dążenia do tego, by portale internetowe i wszyscy użytkownicy mediów społecznościowych w sposób odpowiedzialny dzielili się wyłącznie prawdziwymi przekazami¹⁰.

Autorzy strony weryfikują obecnie nie tylko informacje związane z pandemią, lecz także rozszerzyli swą działalność, odpowiadając na wątpliwości związane z wojną w Ukrainie i publikowanymi na jej temat wiadomościami.

Opisany pokrótce projekt społeczny wydaje się wartościowym narzędziem i punktem wyjścia dla bardzo konkretnych rozwiązań metodycznych. Realizując lekcję języka polskiego w klasach IV–VIII, można byłoby zaproponować uczniom odnalezienie w Internecie wiadomości, która budziłaby ich wątpliwości pod względem wiarygodności oraz zgłoszenie takiej publikacji do wspomnianego wyżej projektu. Kolejnym etapem byłoby przedstawienie rezultatów i wspólne opracowanie elementów stron, komunikatów medialnych, które powinny budzić słuszne zastrzeżenia.

¹⁰ <https://fakehunter.pap.pl/o-projekcie> [dostęp 20.05.2022].

Jako pomoc dydaktyczną można byłoby wykorzystać także opublikowany przez „Akademię cyfrowego rodzica” krótki poradnik dla wszystkich pragnących ustrzec się przed nadmierną ufnością wobec publikowanych treści. Autorzy proponują kroki weryfikacyjne, z którymi warto zaznajomić uczniów (fot. 3):

Fot. 3. Kroki weryfikacyjne

Źródło: <https://naukatolubie.pl/acr/naucz-dziecko-rozpoznawac-fake-newsy/>
[dostęp 22.09.2022].

Poniżej zamieszczono pytania, które mogłyby stanowić element lekcji i byłyby rozszerzeniem informacji zamieszczonych w powyższej grafice:

- 1) Autor – Czy w ogóle znamy twórcę informacji? Kim jest autor? Czy na pewno jest ekspertem w danej dziedzinie? A jeśli tak, to czy nie formułuje odosobnionych opinii niepopartych badaniami naukowymi?
- 2) Cytat – Jak brzmią oryginalne słowa? Czy na pewno nie zostały zmienione? Skąd pochodzi cytowana opinia? Czy znajdziemy ją również w innych miejscach w Internecie? Czy podane sformułowanie na pewno jest cytatem, a nie sfabrykowaną na potrzeby tekstu wypowiedzią?
- 3) Kontekst – Jak brzmi całość wypowiedzi? Jaki charakter ma cała wypowiedź – czy jest pozytywna, negatywna? Czy jest w jakikolwiek sposób nacechowana emocjonalnie? Czy ma charakter ocenny?
- 4) Treść – Jaka jest intencja tekstu? Co jest tematem tekstu? Jakie występują w nim elementy wartościujące? Jaka jest relacja między nagłówkiem a treścią? Czym może grozić nieprzeczytanie tekstu w całości? Który fragment tekstu można byłoby zrozumieć niewłaściwie bez przeczytania komunikatu od początku do końca? Jakie zagrożenia niesie ze sobą czytanie wyłącznie fragmentów?
- 5) Znak zapytania – Co sugeruje ten znak interpunkcyjny? W jaki sposób tekst dostarcza odpowiedzi na postawione w tytule pytanie? Dlaczego w nagłówkach stosuje się znaki zapytania? Na co wpływa tak ukształtowany tytuł?
- 6) Data – Czym jest nauka? Jakie są wyznaczniki naukowości? Dlaczego należy zwracać uwagę na datę publikacji informacji? Czym może grozić nieweryfikowanie aktualności przedstawionych wiadomości?
- 7) Link – Co to za strona internetowa? Jaka jest jej popularność? Jak rozpoznać strony internetowe prowadzone nierzetelnie?
- 8) Dyskusja – W czym mogą pomóc nam zamieszczane pod wpisem komentarze?

Niewątpliwie zestaw powyższych ośmiu zagadnień znacząco obejmuje proces weryfikowania treści. Wydaje się, że można byłoby go wzbogacić o jeszcze jeden element, a mianowicie o szatę graficzną portalu. Szczególnie zastanawiająca powinna być bardzo duża liczba reklam często dominująca nad treścią właściwą.

Bardzo angażujące byłoby także zaproszenie uczniów do zapoznania się z wybranym przez nauczyciela artykułem opublikowanym na portalu www.aszdziennik.pl. Jest to strona satyryczna, otwarcie deklarująca swój żartobliwy charakter oraz fakt, że informacje tam publikowane są zmyślane. Niemniej jednak wciąż znajduje się bardzo duża grupa ludzi dorosłych, która nie jest świadoma fikcyjności przedstawianych historii. Lekcję poświęconą *fake newsom* można byłoby rozpocząć od zaprezentowania uczniom wybranego artykułu.

Na potrzeby niniejszego szkicu posłużono się przykładem tekstu, w którym autorzy informują o likwidacji komunikacji miejskiej w Bydgoszczy (fot. 4).

Bydgoszcz zlikwidowała komunikację miejską. "Taka sama jest w Toruniu, nie będziemy ich papugować"

ASZdziennik
01 grudnia 2015, 11:15

f 9192 23

ŻYCIE
1 minuta czytania

Bydgoszczanie myślą, że w mieście trwa strajk MK. Prawda leży gdzie indziej.

– Z dniem dzisiejszym likwidujemy MK – powiedział na konferencji Łukasz Niedźwiecki, zastępca prezydenta miasta. – Z naszych badań wyszło, że bardzo podobne linie autobusowe i tramwajowe kursują w tak zwanym mieście Kopernika. A Bydgoszcz nie będzie nikogo papugować.

Po tej deklaracji bydgoszczanie odetchnęli z ulgą.

– Myśleliśmy na przystanku, że znowu strajk i spóźnimy się do pracy, aż tu nagle nadeszła ta radosna wieść, że znów pokonaliśmy Toruń – mówi ASZdziennikowi jeden z mieszkańców miasta.

– Niech się pierniki tłoczą w tych swoich tramwajach i autobusach skoro inaczej nie potrafią – dodaje inny.

Jak dowiaduje się ASZdziennik, likwidacja komunikacji miejskiej może być dopiero początkiem zmian. Ekspedycja bydgoskich urzędników odkryła bowiem właśnie, że w Toruniu istnieją szkoły.

To jest ASZdziennik. Wszelkie wydarzenia i cytaty są jeszcze zmyślane.

Fot. 4. Fake newsy w edukacji

Źródło: <https://aszdziennik.pl/115871,bydgoszcz-zlikwidowala-komunikacje-miejska-odkryli-ze-taka-sama-jest-w-toruniu> [dostęp 4.10.2022].

Na początku możemy zapytać uczniów o ich pierwsze wrażenia na temat strony internetowej – czy są w niej jakieś elementy budzące ich wątpliwości. Następnym krokiem byłaby samodzielna lektura artykułu i zestawienie pierwszych wrażeń z analizą całości. Przywołany przykład stanowiłby świetną ilustrację dla poczynionych wyżej rozważań teoretycznych. Z pewnością też uzmysłowiłby potrzebę odpowiedzialnej lektury, nieopartej wyłącznie na fragmentach wypowiedzi, cytatach wyrwanych z tekstów źródłowych. Ostatnim krokiem

weryfikacyjnym powinno być także sprawdzenie, czy i jak często prezentowana informacja obecna jest także w innych miejscach. Wówczas warto zaznajomić uczniów ze stroną internetową np. Polskiej Agencji Prasowej, która mogłaby stanowić przeciwwagę dla obco brzmiących linków. W ramach zadania domowego uczniowie mogliby podjąć próbę samodzielnego odnalezienia przykładów, które potwierdzałyby sformułowane wyżej kroki weryfikacyjne.

Ostatnim przykładem, niosącym bodaj największe zagrożenie, jest podszycanie się pod czyjąś tożsamość i tworzenie profilu w mediach społecznościowych, wykorzystując dane osobowe popularnej osoby – polityka, działacza społecznego, artysty. Jako egzemplifikację można wykorzystać portal Twitter oraz zamieszczony poniżej wpis. Na pierwszy rzut oka wydaje się, że jest to jedynie kolejna opinia do bieżących wydarzeń – zdjęcie, dane osobowe, kontekst – wszystko wydaje się autentyczne. Dopiero po uważnym przyjrzeniu się i świadomości, że na Twitterze oprócz imienia i nazwiska pojawia się także podchwytliwie ukryta nazwa użytkownika – w przykładzie poniżej są to odpowiednio nazwy: *czlowiek_bobr* oraz *profGrodzki*, okazuje się, że mamy do czynienia z tzw. *fejk/fake kontem* – fałszywie stworzonym profilem. Ten i inne tego typu wpisy są dostępne w Internecie, a zatem nauczyciel polonista może w łatwy sposób dostosować tematykę do wieku uczniów, uświadamiając, że *fake newsy* mogą być tak podstępnie ukryte:

Fot. S. Fake konto

Źródło: <https://twitter.com/profGrodzki/status/1290702087974727681>
[dostęp 4.10.2022].

5. Niniejszy szkic stanowi jedynie przyczynek do pytań nad kształtem edukacji polonistycznej w kontekście powstawania, szerzenia i weryfikowania *fake newsów*. Jego celem nie była bynajmniej całościowa analiza tego zjawiska, a jedynie zasygnalizowanie, iż współczesna szkoła powinna włączyć w repertuar terminów także opisywane pojęcie. Zaprezentowane rozwiązania wydają się na tyle obrazowe i nieskomplikowane, że słuszną wydaje się propozycja, by podstaw naukowej metody weryfikacyjnej nauczać już od IV klasy szkoły podstawowej. Kolejnym argumentem, choć formułowanym ze świadomością truizmu, jest coraz większy i coraz wcześniejszy intensywny kontakt dzieci z nowymi technologiami. Niewątpliwie już od najmłodszych lat muszą one być świadome cech kultury, w jakiej są zanurzone, a wiedza o mediach – zagrożeniach i szansach z nich płynących – winna być czymś podstawowym. Co więcej, zagadnienie *fake newsów* jest na tyle interesujące, że niewątpliwie inspiruje do tworzenia różnego rodzaju rozwiązań metodycznych. Uczniowie, realizując zaproponowane w artykule ćwiczenia z pewnością odnajdowaliby przyjemność z własnych poszukiwań, z możliwości dzielenia się wynikami samodzielnej pracy z innymi. Ponadto byłaby to również świetna okazja do odkrycia, iż warsztat językowy, który nabywają w trakcie lekcji języka polskiego, może być dla nich przydany na co dzień. Współczesny nauczyciel, polonista „szkoły jutra” nie może pozostawać niezainteresowany nowymi technologiami. Powinien korzystać z ich potencjału, wprowadzając uczniów w świat mediów. Ta potrzeba wydaje się autorce tekstu jedną z najpilniejszych w kontekście przemian w edukacji polonistycznej. Choć z całą pewnością nie jest już możliwe całkowite wyeliminowanie nieprawdziwych informacji z przestrzeni Internetu, czy też wymierzenie kary dla wszystkich, którzy w sposób celowy zajmują się ich rozpowszechnianiem, to z całą pewnością realne jest ograniczenie ich zasięgu. Kluczem jest budowanie świadomości młodych ludzi, rozbudzanie w nich odpowiedzialności za słowo i nauczanie dystansu wobec wytworów, z którymi będą mieli do czynienia.

Bibliografia

- Janas A., *Kultura w społeczeństwie ponowoczesnym*, [w:] K. Cikała-Kiszowska, W. Zieliński (red.), *Spółczesność, społeczeństwo ponowoczesności*, Kraków 2016, s. 7–15.
- Kalsnes B., *Fake news*, [w:] *Oxford Research Encyclopedia of Communication*, Kalifornia, Stany Zjednoczone 2018.

MEN, *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla publicznych szkół podstawowych* – Załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 2017 r., poz. 59).

Rosińska K., *Fake news. Geneza, istota, przeciwdziałanie*, Warszawa 2021.

Wielki Słownik Języka Polskiego: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/87931/fake-news> [dostęp 21.05.2022].

Wykaz podręczników

Klimowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe słowa na start. Podręcznik do języka polskiego dla klasy czwartej szkoły podstawowej*, Nowa Era, Warszawa 2017.

Klimowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe słowa na start. Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, Nowa Era, Warszawa 2018.

Klimowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe słowa na start. Podręcznik do języka polskiego dla klasy szóstej szkoły podstawowej*, Nowa Era, Warszawa 2019.

Łuczak A., Murdzek A., Krzemieniewska-Kleban K., *Między nami. Podręcznik do języka polskiego, klasa IV szkoły podstawowej*, GWO, Gdańsk 2021.

Łuczak A., Murdzek A., *Między nami. Podręcznik do języka polskiego, klasa V szkoły podstawowej*, GWO, Gdańsk 2021.

Łuczak A., Murdzek A., *Między nami. Podręcznik do języka polskiego, klasa VI szkoły podstawowej*, GWO, Gdańsk 2021.